

Köbel Szilvia

Magyar és hollandiai református gyülekezetek közötti kapcsolatok jelentősége a pártállam idején

– különös tekintettel Szabó Dezső kálozi lelkész holland kapcsolataira az állambiztonsági szervek fókuszában¹

Bevezetés

Néhány évvel ezelőtt Maarten J. Aalders holland történésznek Sebestyén Jenő és a két világháború közötti holland–magyar református kapcsolatok, különösen a magyar teológus ösztöndíjasok életútjának a kutatása gondolkodtatott el azon, hogy vajon a magyar–holland kapcsolatoknak milyen keresztmetszetét tudjuk megismerni közvetlenül a második világháború utáni évekre (például gyermekvonatok), majd a pártállami időszakra vonatkozóan.

---

¹ „Református identitás a 20. században”, „Kihívások, útkeresések a 20. századi magyar református egyház történetében” c. KRE egyetemi kutatási projekt keretében készített tanulmány. A tanulmány alapjául szolgáló előadások elhangzottak a *Kihívások, útkeresések a 20. századi magyar református egyház történetében* c. műhelykonferenciákon: 1. *Magyar és a hollandiai református gyülekezetek közötti kapcsolatok jelentősége a pártállam idején*. Időpont: 2023. május 23., helyszín: Budapest, KRE Károlyi-Csekonic Palota, Szivarszoba (1088 Budapest, Múzeum utca 17.). 2. *Szabó Dezső református lelkész holland kapcsolatai – a pártállami állambiztonsági szervek fókuszában*. Előadás elhangzott *Hagyomány, Identitás, Történelem* című konferencián, KRE/HTK, 2023. október 25–26. Verbi Divini Ministri – Isten igéjének szolgálói (A lelkipásztori hivatás éve, 2023). A tanulmány angol verziója: KÖBEL, Szilvia: The Significance of Relations between Hungarian and Dutch Reformed Congregations under the Single-Party State – With a Special Emphasis on the Dutch Connections of Dezső Szabó, Pastor in Káloz, in the Focus of the State Security Services, in: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica* 69(Supplement 1/2024), 191–208.

Különösen érdekelt az egykori ösztöndíjas teológusok második világháború utáni életútja. Egyfelől azt szerettem volna megismerni, hogy a szocialista Magyarországon református gyülekezeti lelkészként mit tudtak megtartani a hollandiai hatásokból, kapcsolatokból, és őket megkülönböztetett módon figyelte-e az állambiztonság. Másfelől pedig az is érdekelt, hogy azok a teológusok, lelkészek, akik az emigráció útját választották (természetesen egyéni körülményektől függően mennyire volt választás vagy kényszerűség, milyen motiváció, élethelyzet állt mögötte, differenciálni kell), Hollandiában milyen szolgálatot láttak el, mennyire tartották a kapcsolatot a magyarországi lelkészekkel és gyülekezetekkel, továbbá ők is bekerültek-e a politikai rendőrség látókörébe. Úgy gondolom, hogy mindkét megközelítésben kevésbé feltárt területtel állunk szemben. A hazai állami és egyházi levéltárakban, gyülekezeti irattárakban, illetve családi archívumokban mindkét dimenzióra kaphatunk rálátást. Jelen tanulmány a fókusz az előbbi megközelítésre helyezi. Azon belül is egy kisebb szeletre, arra, hogy a második világháború előtti ösztöndíjas teológusok, akik életkor szerint abban a helyzetben voltak, hogy aktív éveket/évtizedeket töltöttek el a szocialista Magyarországon, miként alakult az életük és a szolgálatuk.

A jelen kutatási projekt kontextusa, nevezetesen a *20. századi református identitás, kihívások, útkeresések*, az általam eddig kutatott és publikált életutakat (Jakos Lajos, Tüski István, Végh József²), a pártállami időszak holland–magyar református kapcsolatairól, valamint az egyházalkotmányi eltérésekről feltárt összefüggéseket egy további, a fentiekben leírt perspektívából közelíti meg.³

² Végh József fia, Johan Alexander Sándor Végh (Hans Végh) kötetben írta meg a család történetét holland nyelven. Lásd: VÉGH, Hans: *Van Origine Hongars. Een Familiekroniek*, Boekscout, 2023, 308.

³ E témához kapcsolódóan eddig a következő publikációim jelentek meg: KÖBEL Szilvia: „A múltban ezer év alatt nem hazudtak annyit, mint most 5 perc alatt”: Magyar református lelkészek hollandiai emigrációban az államszocializmus évtizedeiben. I. rész, in: *Betekintő* 14(2020/4), 69–98. [https://betekinto.hu/hu/szamok/2020_4_\(Letöltés: 2023. november 13.\)](https://betekinto.hu/hu/szamok/2020_4_(Letöltés: 2023. november 13.))

KÖBEL Szilvia: „A múltban ezer év alatt nem hazudtak annyit, mint most 5 perc alatt”: Magyar református lelkészek hollandiai emigrációban az államszocializmus évtizedeiben. II. rész, in: *Betekintő* 15(2021/1), 55–93. Paper DOI: 10.25834/BET.2021.1.2. [https://betekinto.hu/hu/szamok/2021_1_\(Letöltés: 2023. november 13.\)](https://betekinto.hu/hu/szamok/2021_1_(Letöltés: 2023. november 13.))

KÖBEL Szilvia: „Rajtuk keresztül oszlatni lehetne az antikommunista propaganda hatását...”: Tüski István és Végh József református lelkészek hollandiai emigrációban a magyar állambiztonsági szervek látókörében, in: PALASIK Mária – PÓCS Nándor (szerk.): *Titkos hidak – Az állambiztonság és az emigráció kapcsolatai 1945–1989*, Budapest–Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) – Kronosz Kiadó, 2021, 179–207.

Magyar és hollandiai református gyülekezetek közötti kapcsolatok jelentősége a pártállam idején

Az alábbiakban egy személyes példán keresztül annak illusztrálására törekszem, hogy milyen sajátos kihívások előtt álltak református lelkészek, családok, közösségek, amelyek az identitás, útkeresés egy-egy szeletét mutatják meg.⁴

Szabó Dezső református lelkipásztor szolgálatának a megismerése több szempontból is figyelmet érdemel. Ezek közül én hármat emelnék ki, amelyek a jelen projektben vállalt kutatásaimhoz kapcsolódnak:

1. A második világháború előtt teológus hallgatóként hollandiai ösztöndíjas volt Szabó Dezső. Felvetődik az a kérdés is, hogy az identitására a háború előtti idők és a holland kapcsolatok mennyiben hatottak.

2. Az 1960-as évek egyházpolitikai és egyházi környezete mennyiben volt hatással a református gyülekezetek külföldi kapcsolataira?

3. Miként dokumentálható a holland–magyar gyülekezeti kapcsolatok újjáéledése/újjáélesztése a hatvanas években, különösen az állambiztonsági szervek górcsőve alatt?

1. Háború előtti hollandiai ösztöndíjas volt Szabó Dezső

A fent említett holland szerzőnek először hollandul,⁵ majd 2023-ban magyarul is megjelent a kötete a két világháború közötti holland–magyar protestáns kapcsolatokról a Kálvin Kiadó gondozásában.⁶ Maarten J. Aalders a könyvbemutatón elmondta, hogy ő a holland perspektívát jeleníti meg. Ebben a kötetben a szerző függelékben közli a két háború között Hollandiában ösztöndíjjal tanult református teológus hallgatóknak a nevét,⁷ amit

---

KÖBEL Szilvia: „Külföldi tanulmányútjainak folytatása nagyfontosságú közérdek”: Végh József református lelkész hollandiai emigrációban a magyar politikai rendőrség látóköriében, in: KISS Réka – LÁNYI GÁBOR (szerk.): *Hagyomány, identitás, történelem 2020*, Budapest, KRE HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet – KRE Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye, 2021, 289–303.

⁴ Az 1950-es és 60-as évek egyház és pártállam közötti viszonyai, egyházi élete, lelkési sorsai kapcsán lásd kötetünkben KISS Réka, RIGÓ Róbert, CSÜRÖS András, SZETEV Szabolcs és LÁNYI GÁBOR tanulmányait.

⁵ AALDERS, Maarten J.: *Nederlandse en Hongaarse protestanten gedurende het interbellum*, Amersfoort, Vuurbaak, 2021.

⁶ AALDERS, Maarten J.: *Holland–magyar protestáns kapcsolatok a két világháború között*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2023.

⁷ Uo., 396–400.

egyébként Hermán M. János már korábban is – legalábbis részben – publikált.⁸

Tekintsünk vissza néhány gondolat erejéig a két világháború közötti időszakra!

Az első világháború alatt a neokálvinista Abraham Kuyper lányai Magyarországra jöttek, és a Holland Misszióban segítettek, így kerültek kapcsolatba Sebestyén Jenő református lelkész, teológiai tanárral. Sebestyén többször járt Hollandiában, előadásokat tartott, és az ő közvetítésével jutott el Magyarországra a neokálvinizmus eszméje.⁹ Sebestyén hatására Hollandiában is nagyobb érdeklődés alakult ki Magyarország iránt. Sebestyén Jenő azon fáradozott, hogy magyar teológus hallgatóknak elérhetővé tegye a hollandiai tanulmányutat, mégpedig úgy, hogy a Kuyperhez – a szigorú holland református egyházhoz (Gereformeerde Kerken in Nederland) – köthető Amszterdami Szabadegyetemen és kampeni teológiai főiskolán tanulhassanak. A gazdasági helyzetre való tekintettel ez nem volt megfizethető a magyar hallgatók számára, ezért Sebestyén egy „gereformeerde tanulmányi alap” létrehozásán fáradozott. Itt meg kell jegyezni, hogy az 1761 óta fennálló Stipendium Bernardinum az Utrechti Egyetemre korlátozott számban lehetővé tette a magyar hallgatók hollandiai tanulását, ám az utrechti képzést nem tartotta Sebestyén teológiailag megfelelőnek, és Sebestyén álláspontja Kuyper nézeteivel volt összhangban –. A „gereformeerde alap” létrejött, és a Stipendium Bernardinum alappal együtt párhuzamosan működött. Az első hallgató Csekey Sándor volt, majd Antal Gyula.¹⁰ A magyar hallgatókat Hollandiában az egyházon belüli reformációra ösztönözték.¹¹ Arra

⁸ HERMÁN M. JÁNOS: *Erőtlenség által (2Kor 12,9a). Hitvallók és mártírok. Száműzöttek, menekültek, befogadók, maradók. (Dokumentumok és dolgozatok a XX. századi magyar reformátusok egyházi életéből)*, Nagyvárad, A könyv kiadását támogatta a Hollandiai Juhász István Alapítvány és a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, 2018. <https://hermannmjanos.files.wordpress.com/2018/08/eroc88btensecc81g-acc81lta1-pdf-hj-2018-a4indb.pdf> (Letöltés: 2023. november 13.)

⁹ LÁNYI GÁBOR: Sebestyén Jenő (1884–1950) és a történelmi kálvinizmus, in: PETRÁS ÉVA (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*, Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat, 2021, 13–32, 17 és LÁNYI GÁBOR: Sebestyén Jenő, a történelmi kálvinizmus és a Soli Deo Gloria Református Diákszövetség, in: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica* 67(2022/1), 226–240.

¹⁰ AALDERS: i. m., 251–256.

¹¹ Itt szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy Jakos Lajos református lelkész, aki szintén Hollandiában tanult, 1942-ben jelentette meg monográfiáját a szigorú holland református egyházzal. Ez a mű volt Jakos Lajos doktori dolgozata, amelyet Debrecenben védett meg. Jakos Lajos könyvéből részletesen megismerhető a szigorú holland református egyház története, struktúrája. Lásd: JAKOS LAJOS: *A holland szigorú református egyház gyülekezeti élete és missziói munkája*, doktori dolgozat, Budapest, 1942.

Magyar és hollandiai református gyülekezetek közötti kapcsolatok jelentősége a pártállam idején törekedtek, hogy évente hat magyar hallgatót tudjanak fogadni. Először 1927-ben készült jelentés a magyar hallgatókról.¹²

Így került Szabó Dezső is Hollandiába. Szabó Dezső 1905-ben született, és 1978-ban halt meg. Teológus éveit 1926/27-ben, 1927/28-ban (III. és IV. évfolyamon) Hollandiában, Kampenben tanulta, közben Németországban is tanult, Pápán szerzett teológiai diplomát, de tanult filozófiát (értékelméletet) is a budapesti egyetemen. Szabó Dezső 1935. december 22-étől szolgált Kálozon.¹³

2. Az 1960-as évek egyházpolitikai és egyházjogi környezete

1967 őszén a magyarországi református egyház – az 1964. április 1-jén megnyílt – VII. budapesti zsinatának harmadik ülészakán hat törvénytervezetet terjesztettek elő, ami az 1959-ben megkezdett egyházi törvényalkotás befejezését jelentette. Ekkor a zsinat a reformáció jegyében tanácskozott, és egyúttal a fő feladata volt a „jus reformandi gyakorlása”. Bartha Tibor püspök elnöki megnyitójában a törvénytervezeteket összefoglalóan úgy jellemezte, hogy az egyház története során addig „egyetlen törvényalkotásban sem vette oly mértékig figyelembe a szolgáló Krisztus szolgáló egyházának szempontjait”. Az elnök szerint a tervezet az egyházat egyértelműen „előreviszi az uralkodó népegyház státusából a szolgáló egyház státusa felé.”¹⁴

A református egyház belső szabályaiban az 1960-as években történt nagyobb változás dátuma több évfordulóhoz kapcsolódik. Egyfelől a református egyházi törvénykönyv bevezetőjében azt olvassuk, hogy azt 1967-ben, az első alkotmányozó debreceni zsinat négy száz éves évfordulója alkalmából fogadta el a VII. budapesti zsinat, továbbá abban az évben volt a reformáció négy százötvenedik évfordulója is. Másfelől pedig 1968-ban volt húsz éves évfordulója a magyar állam és a református egyház közötti egyezmény

¹² AALDERS: i. m., 324–326.

¹³ KRÁNYI Zsolt (szerk.): „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkesi önéletrajzai (1943), Pápa, Mezőföldi Egyházmegye, A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések 13. Jubileumi kötetek 2., 2013. https://library.hungaricana.hu/hu/view/PRGYK_Fk_13_Jub_02/?query=k%C3%A1l%C3%B3z%20szab%C3%B3%20dezs%C5%91&pg=399&layout=s (Letöltés: 2024. február 8.)

¹⁴ KÖBEL Szilvia: A „szolgáló egyház” törvénykönyve. Az államszocializmus hatása a református egyházalkotmányra és a református egyházi törvényekre, in: *Glossa Iuridica* 6(2021/3–4), 165–185.

megkötésének, és ebben az évben jártak volna le az eredeti megállapodás szerint az egyháznak juttatott államsegélyek. A debreceni alkotmányozó zsinat négyszázadik évfordulója alkalmából 1967 nyarán *Örökségünk és feladatunk: a reformáció* című tanításban a zsinat felidézte a második világháború utáni útkeresés dilemmáit, amely megelőzte 1948-ban az egyezmény aláírását. Egyfelől arra emlékeztek, hogy az egyház „készségét” ajánlotta fel „az új magyar állami és társadalmi rendben a maga eszközeivel végezhető szolgálatra”, másfelől pedig arra – és ez a kevesebbet idézett fordulat –, hogy az egyház elutasította magától azt a „kísértést, hogy illegális politikai párttá legyen”, és elhatárolta magát „attól a ténylegesen meglevő veszélytől, hogy a nagy társadalmi változás elkerülhetetlen velejáráival kapcsolatos samaritánusi szolgálat leple alatt politikai kísérletek bújjanak meg az egyházban”.¹⁵

Annak ellenére, hogy a reformáció kálvini ágának alapvető hitvallása a világszerte működő református (presbiteriánus) egyházakban azonos, az egyházalkotmányi struktúrákban, a belső jogrendben, valamint az államhoz fűződő viszonyukban azonban találunk kisebb-nagyobb eltéréseket. Magyarország a püspöki rendszer tekintetében egyedülállónak számít, mert más országokban a püspökök nélküli presbiteri rendszer a meghatározó. A kálvini alapok egyezése mellett a két országban egymástól eltérően fejlődtek bizonyos egyházalkotmányi-egyházjogi struktúrák és teológiai irányzatok, mely különbségek erőteljesebben (sajátosan) mutatkoztak meg a hidegháború évtizedeiben. Ebben a vonatkozásban a hollandiai református egyház(ak) magyarországi kapcsolatait, illetve a magyar református lelkészek holland kapcsolatait a politikai rendőrség kiemelt figyelemmel kísérte, ami nem véletlen, ugyanis a püspöki rendszerű magyar református egyházzal szemben nagyobb gyülekezeti autonómiát hirdető és gyakorló holland református befolyás nem volt üdvözlendő a pártállam szemében. Továbbá a hollandok a hidegháború évtizedeiben emberi jogi szempontból is monitorozták a magyarországi viszonyokat, ami leleplezte a pártállami hatalom Nyugat felé irányuló propagandáját.¹⁶

Az állambiztonság szemében további relevanciával bírt az is, hogy nemcsak a püspöki rendszer és a gyülekezeti autonómia kérdésében volt eltérés a magyar és a holland református egyház között, hanem az egyház szervezeti-alkotmányi egysége, egységes egyházi státusa tekintetében is.

¹⁵ Uo.

¹⁶ KÖBEL: A múltban ezer év alatt, 69–98.

Magyar és hollandiai református gyülekezetek közötti kapcsolatok jelentősége a pártállam idején

A több különálló szervezet alkotta keretek között működő holland református egyházak az államhoz való viszonyt egymástól is eltérően értelmezték. A Kuyper nevéhez köthető neokálvinista irányzatot¹⁷ képviselő Gereformeerde Kerken in Nederland (a magyar nyelvben az ún. szigorú holland református egyház elnevezéssel vált ismertté) az államtól való teljes függetlenséget vallotta, ezért a politikai rendőrség őket veszélyesebbnek tartotta.¹⁸

Az Állami Egyháziügyi Hivatal (a továbbiakban: ÁEH, Egyháziügyi Hivatal) 1966-ban a Belügyminisztérium számára feljegyzést készített a holland–magyar református kapcsolatokról, mert 1967-ben esedékes volt a Második Helvét Hitvallás 400 éves évfordulójának jubileumi ünnepe. E feljegyzés fontos forrás számunkra, mert benne az ÁEH szemszögéből megírt összegzést olvashatjuk, amely szerint a „holland–magyar egyházi kapcsolatok 1945-től 1956-ig főként Pap Lászlón keresztül történtek”.¹⁹

Az 1960-as évektől az állambiztonság szemében azonban fokozatosan csökkent a holland–magyar református kapcsolatrendszer „veszélyessége”. Ennek oka egyfelől az volt, hogy lassan „kiöregedtek” a régi ösztöndíjasok, másfelől pedig Hollandiában is közeledett egymáshoz a két református egyház. Maarten J. Aalders a gereformeerde egyházzról írt monográfiájában bemutatja, hogyan jelent meg a „modern teológia” a gereformeerde egyházban az 1950-es években.²⁰ 1966 őszén (november 13–21. között) a magyar református egyház öttagú delegációja hivatalos látogatást tett Hollandiában. „Tolnai Lajos” fedőnevű ügynök, református lelkész, a református egyház külügyi osztályának vezetője, későbbi püspök az állambiztonsági szerveknek részletes jelentést készített a látogatásról. A jelentésben az áll, hogy a meghívás a Hervormde

---

¹⁷ Abraham Kuyper nézeteinek foglalatát lásd: LÁNYI Gábor: Abraham Kuyper (1837–1920) és a neokálvinizmus, in: LITERÁTY Zoltán (szerk.): *Quoniam tecum est fons vitae in lumine tuo videbimus lumen. Teológiai témák a 65 éves Kocsev Miklós tiszteletére*, Budapest, KRE – L'Harmattan Kiadó, 215–228, 2018.

¹⁸ Uo.

¹⁹ MNL OL XIX-A-21-d-0029-5/c/1966. Az Állami Egyháziügyi Hivatal feljegyzése a holland–magyar református kapcsolatokról a Belügyminisztérium számára az 1967-ben megrendezendő 400 éves református jubileumi ünnepség (II. Helvét Hitvallás 400 éves évfordulója) előkészületeiről. 1966. szeptember 22. idézi: KÖBEL: i. m., 69–98.

²⁰ AALDERS, Maarten J.: *Gereformeerden onder elkaar. Elf opstellen en een preek*, Barneveld, Uitgeverij De Vuurbaak bv, 2015, 273. A szerző a kötet utolsó fejezetében, Gereformeerden, waarheen? (Reformátusok, merre?) címmel ír erről a folyamatról (239–246.). idézi: KÖBEL: i. m., 83–84.

Kerk²¹ zsinatától származott, de „később csatlakozott hozzá az ún. szigorú református egyház (Gereformeerde Kerken in Nederland) zsinatának elnöksége is”.²²

3. A Holland–magyar gyülekezeti kapcsolatok újjáéledése/újjáélesztése a hatvanas években – különösen az állambiztonsági szervek górcsőve alatt

Szabó Dezső („Dezső bácsi”) 1935. december 22-étől szolgált Kálozon, 39 évig (1974-ig) volt a kálozi gyülekezet lelkipásztora. A Kálozi Református Egyházközség honlapja szerint 2005. június 26-án délután hálaadó istentiszteleten emlékeztek meg Szabó Dezső lelkipásztorra, születésének 100. évfordulóján. Szabó Dezső az 1960-as évektől kezdődően építette ki a Magyarországi Református Egyház „nem hivatalos” Hollandiai kapcsolatait – ez áll a honlapon, és emléktábla is van a gyülekezetben.²³

Nézzük meg, hogy az állambiztonsági szervek dokumentumaiból mit tudhatunk meg arról, hogy Szabó Dezső miként építette „nem hivatalos” módon a hollandiai kapcsolatait, még mielőtt az előző pontban ismertetett hivatalos egyházi kapcsolatfelvétel megtörtént volna!

„Varga János” fedőnevű informátor jelentéseiben találunk erre nézve anyagokat. Az informátor református lelkész, Mezőföldé egyházmegye esperese volt.²⁴ (Itt jegyzem meg, hogy az ügynök Antal Gyula református lelkészről is jelentett, aki szintén hollandiai ösztöndíjas volt a második

²¹ Nederlandse Hervormde Kerk, Holland Református Egyház, Hollandia legrégebb és a hollandok többségét magába foglaló református egyháza, korábbi államegyház. Mind a hervormd, mind gereformeerde kifejezés „református” -t jelent. Lásd: KOCSEV Miklós: *Impulzusok a holland református (Gereformeerde/Hervormde) gyakorlati teológiából az ezredforduló körül. (Különös tekintettel hazai református egyházi életünkre)*, doktori értekezés, 2002. <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/127724/Dolgozat-Kocsev.pdf> (Letöltés: 2024. február 9.); RASKER, Albert J.: *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795. Haar geschiedenis en theologie in de negentiende en twintigste eeuw*, Kampen, 1986.

²² ÁBTL 3.1.2. – M-29600/5, 56 (digitális oldalszám). „Tolnai Lajos” fedőnevű ügynök munka dossziéja, 5. kötet. Az ügynök 1966. november 25-én kelt jelentése. idézi: KÖBEL: i. m., 86–87. Az ÁBTL-ben található 6-os kartonon az áll, hogy „Tolnai Lajos (Aldebrófi)” fedőnevű ügynök valódi neve Tóth Károly. Lásd: ÁBTL 2.2.2. Hálózati nyilvántartások.

²³ Káloz Református Egyházközség honlapja. <https://honlap.parokia.hu/lap/kalozi-reformatus-egyhazi-kozsag/cikk/mutat/emlektabla-szabo-dezso-lelkipasztorrol/> (Letöltés: 2023. május 22.)

²⁴ Az ÁBTL-ben található 6-os kartonon az áll, hogy „Varga János” fedőnevű ügynök valódi neve Szabó Sándor. Lásd: ÁBTL 2.2.2. Hálózati nyilvántartások.

Magyar és hollandiai református gyülekezetek közötti kapcsolatok jelentősége a pártállam idején világháború előtt.²⁵⁾ A dokumentumokból kiemelkedik az az irat, amely Szabó Dezső 1964 őszén Hollandiában tett látogatásának a beszámolóját tartalmazza. A feljegyzés szerint az informátor gyorsírással jegyezte fel az „élménybeszámolót”, amelyet Szabó Dezső tartott a megye lelkészei számára. A tartótsízt utasította az informátort, hogy „Szabó Dezső szövegének beszámolóját készítse” el a „következő alkalomra”.²⁶ Az alábbiakban ezt a dokumentumot mint forrásközlést szeretném kivonatosan ismertetni.

Szabó Dezső beszámolója hollandiai útjáról (Adta: „Varga János” fn. inf., 1964. október 23-án 18 óra):

Indulás: Sokszor gondoltam arra az elmúlt esztendőben, milyen jó volna, ha még egyszer ki tudnék menni Hollandiába. Akkor olyan idők jártak, hogy erre gondolni sem lehetett. Csak imádkozhattam érte, hogy az Úristen valamilyen formában segítsen hozzá. A segítség egészen kis dologban jött. 1961. decemberében kaptam egy holland ifjúsági folyóiratot,²⁷ és abban olvastam egy kis könyv ismertetését, melyet dr. Impeta²⁸ írt, és az egyházi Hollandia térképét tartalmazza.

²⁵ ÁBTL 3.1.2. – M-30092, például 10.16–22 (digitális oldalszámok).

²⁶ ÁBTL 3.1.2. – M-30092, 59 (digitális oldalszám). „Varga János” fedőnevű informátor 1964. szeptember 21-ei jelentése.

²⁷ Úgy vélem, bátor dolog volt, hogy Szabó Dezső ezt 1964-ben elmondta, mert a fiatalokkal való foglalkozás ekkor még nagyon kockázatos volt.

²⁸ A levéltári anyagban említett dr. Impeta személyével kapcsolatban a Dunántúli Protestáns Lap 1928-ban írt a *Végyesek* rovatban, ahonnan megtudhatjuk, hogy Dobos Károly is úgy ismerte meg Impetát mint magyarbarátot: „A K. I. E. református ágának titkára, Dobos Károly december 17-től január 23-ig Hollandiában járt, hol a Szigori Református Egyház (Gereformeerde Kerken in Nederland) ifjúsági egyesületeinek [Jongelings (Meisjes) Vereniging op Gereformeerde Grondslag] szervezetét és életét tanulmányozta. Előadásai, melyekben szomorú állapotaink festése mellett kifejezést adott egy új kálvinista élet kifejlődése reményének, a hallgatóság figyelmét nagy mértékben lekötötték. 12 helyet látogatott meg, hol mindenütt a legnagyobb szeretettel fogadták, s közben nem maradtak el a figyelmes és jóleső meglepetések sem. Rotterdamban a magyar zászlót terítették az asztalra, melynél beszélt. Amersfoortban az ifjúsági összejövetelen a magyar Himnusszal fogadták. Úgy az egyházi, mint a politikai lapok mindenütt előre propagálták, s nem maradt el sem az erkölcsi, sem az anyagi siker. Legnagyobb hallgatóközönsége Kampenben gyűlt össze, ami különösen a magyarbarát Dr. C. N. Impeta kampeni lelkesz időt és fáradságot nem kímélő közbenjárásának köszönhető. Tanulmányútjának e végállomásáról Dr. T. Hoekstra professzor a következő három pontot ajánlva figyelmébe bocsátotta el: 1. Ifjúsági munkájával maradjon az egyház kebelében és védelme alatt. 2. Tartsa magát erősen a hamisítatlan református tanhoz (Gereformeerde leer). 3. Nagyon ügyeljen az igaz, tiszta és egészséges írásszerű életre. Azt a viszonyt, mely a magyar és holland egyház között fenn állt, Dobos körútja még szorosabbá tette.” [szerző nélkül] *Dunántúli Protestáns Lap* 39(1928/6). https://adt.arcanum.com/hu/view/DunantuliProtestansLap_1928/?pg=27&layout=s&query=impeta (Letöltés: 2023. október 25.)

Én ezt a dr. Impetát jól ismertem, mert ott volt lelkész Kampenben, ahol én tanultam. Írtam neki egy levelet. Nem volt könnyű, mert 34 évvel előbb jártam Hollandiában, és azóta nem írtam hollandul levelet, olvasni tudtam, de nem írtam. Izzadtam vele egy hétig, és mindig elolvastam, amit leírtam, és végül elküldtem. Azt írtam, hogy olvastam megjelent könyvéről, nagyon szeretném megkapni, vajon elküldené-e. Hát Impeta bátyám rögtön válaszolt: Kedves Barátom, igen nagy öröm számomra, hogy ennek a könyvnek kellett összehozni bennünket ismételten. Hogyne küldeném el, sőt más kollégákat is felhívok, hogy küldjenek neked könyveket. Írta, hogy jó hollandsággal írt levelemet közzétette egy holland újságban, és ott hívta fel a kollégákat, hogy aki így tud írni hollandul, az biztosan szeret olvasni, küldjenek neki könyveket. Ezzel megindult egy könyvjavina felém. Egyszer a postás nem is tudta elhozni, úgy kellett érte menni. Persze leveleket is kaptam. Az egyik levélíró, akit Kadero-nak hívnak és Bredában lakik, a köszönőlevelemet elküldte dr. Impetának, aki gyermekkori jó barátja volt, és felszólította, hogy hívjon meg engem nyári vakációra. Dr. Impeta rögtön írt is, hogy vállalom-e. Akkor ilyesmiről még szó sem lehetett, csak rokonlátogatásra lehetett kimenni. Mégis azt válaszoltam, hogy ha lehetséges, vállalom. Akkor 1962 volt, és azt írtam, hogy csak 1963-ban tudok menni. Ebben maradtunk. De amennyire örültem neki, annyira meg is ijedtem, hiszen írták, hogy esetleg kell majd ott prédikálnom. Elkezdtem hát újra tanulni a holland nyelvet. Dr. Impetától kértem hozzá könyveket, nyelvtant, újságokat, és ezekből kezdtem tanulni. De nem csak a nyelvet kellett tanulnom, mert tudtam, hogy ott másra is kíváncsiak lesznek. Így kezdtem el újra tanulni a zsidót [hébert – K. Sz.], hogy legalább olvasni tudjak, mert micsoda szégyen lenne, ha kitudódna, hogy egy magyar pap nem tud zsidóul olvasni. Mert ott még a cselédányok is értenek a teológiához. Átnéztem az 5 éves tervet is. De 1963-ban nem kaptam meg időre az útlevelemet, csak őszre, ezért utazásomat 1964-re halasztottam. Az időt tanulásra fordítottam. Május 25-én indultam el, és 29-én érkeztem ki. Nagyon kíváncsi voltam, milyen az a régi Hollandia, amely nagyon kedves volt abban az időben. De kíváncsi voltam arra is, hogy mit fejlődött. Elvesztette gyarmatait, mennyivel lett szegényebb? Siránkoznak-e a hollandok? Az egyházban is nagy megrázkódtatás volt a két világháború után.

Vallási viszonyok: Hollandiáról tudni kell, hogy ott mások a vallási viszonyok, mint nálunk. Rengeteg egyház van. 36 évvel ezelőtt, amikor

megérkeztem, azt kérdezték, hogy milyen vallású vagyok. Én önbizalommal feleltem, hogy református. De milyen református? – kérdezték. Ott ugyanis két nagy református egyház van: az egyik a Hervormde Kerk, a másik a Gereformeerde Kerk. Az első az eredeti, amely a reformáció óta fejlődött, és ebből vált ki a múlt század elején, 1834-ben egy nagy csoport, mert nem voltak megelégedve a tan tisztaságával. [...] A múlt század közepén egy újabb csoport vált ki, a Kuyper Ábrahám csoportja, 1860²⁹ körül. Ezek szenvedő egyháznak vallották magukat, akik az igazságért szenvednek. A két csoport 1892-ben egyesült, és ebből lett a Gereformeerde Kerk, magyarul szigorú református egyház. A másikat mi államegyháznak hívjuk. [...]

Népszaporodás: A holland nép nagyon szapora. Ma is az a rendes család, ahol legalább 4 gyermek van [...] Most van szó a család formálásáról, a születéskorlátozásról. Nagy viták folytak róla, de minden egyház theologiai-etikai alapon dolgozza ki felfogását. [...]

Az életszínvonal: A papok életszínvonaláról kellene szólni. Jól megvannak. [...]

Templomlátogatás: Egy 800 lelkes gyülekezetben átlag 5-600-an vesznek részt a vasárnap délelőtti istentiszteleten. De délután és este is vannak 4-500-an. Mostanában sokszor lehet hallani, hogy nyugaton se mennek az emberek templomba. Sok helyen tényleg így van, pl. Nyugat-Németországban is, de Amerikában és Hollandiában járnak a templomba. És nemcsak járnak, hanem adakoznak is.

[...]

A mezőgazdaságról: [...] Ez a vidék arról nevezetes, hogy amikor ott tanultam, helyén még a tenger hullámozott. [...] 1952-ben álltak neki a szivattyúzásnak, majd elkészítették a talajt a gazdálkodáshoz. [...] Az egész tervszerűen van felépítve, szinte milliméter pontossággal terveznek. [...]

[...]

A lelkeszi szolgálat: [...] Ott nem az esperes és a püspök ellenőrzi a lelkeseket, hanem a presbitérium, az a legnagyobb ór. [...]

[...]

A hollandok a magyarországi helyzetet illetően annyira el vannak rémítve, hogy egyenesen nem mernek eljönni, attól félnek, hogy vissza már nem engedik őket. Könnyű dolgom volt, mert nem kellett hazudnom,

---

²⁹ Az évszám itt tévesen szerepel, források szerint a helyes évszám 1886. Lásd: JAKOS: i. m., 33.

amikor elmondtam, hogy ma már sokkal jobb viszonyok vannak nálunk, és hívtam őket, jöjjenek el, és lássák meg saját szemükkel.³⁰

Az idézett dokumentumban Szabó Dezső beszámol még az egyházon belüli adakozásokról, a nyugdíjakról, a római katolikus egyház anyagi helyzetéről, az ökumenikus helyzetről, a holland parasztszövetkezetekről, a lelkészutánpótlásról, a holland–magyar kapcsolatokról, az egyházszervezetről és az istentiszteletek rendjéről.³¹

A jelentés után az iraton olvasható a megjegyzés, miszerint a politikai rendőrség úgy rendelkezett, hogy a jelentés egy példányát „át kell adni a kémelhárító vonalvezetőnek további felhasználás céljára”.³²

Az informátor e beszámolót követően továbbra is figyelte Szabó Dezsőt, és jelentett róla, valamint a többi lelkésről is, akiknek voltak hollandiai kapcsolatai. (Például Pais Sándorról is.³³) Később az informátor (esperes) proaktív is lett (ő maga felsőöri születésű, és rendszeres levelezésben állt az ausztriai rokonokkal, saját magáról is jelentett), miután látta, hogy az alulról építkező, felújított holland kapcsolatok egyre élénkebbé válnak, és meghívta a szigorú holland református egyház gazdasági vezetőjét, Larnus urat 1965-ben. A jelentése után – amelynek a tárgymegjelölése „Szabó Dezső” volt – a tartóasztal megjegyezte: „A jelentés operatív értékkel bír. A mezőföldi espereskerület azon lelkészeit jellemzi, akik valamilyen külföldi kapcsolattal rendelkeznek. Ezen személyek felé megfelelő hírszerző lehetőségekkel is rendelkezik, amit a későbbiek során fel is használunk. [...]”³⁴ 1966-ban pedig ugyanez az informátor (az esperes) a szigorú holland református egyháztól autót szeretett volna kapni, és ehhez kért engedélyt Bakos Lajos püspöktől. „...[a] hollandokkal való kapcsolatot ilyen célra jó felhasználni” – ezt a püspöke mondta az informátornak, miután azzal érvelt, hogy „a vaszalai egyházmegye esperese a másik holland református egyháztól ígéretet kapott az általa kért motorkerékpárok megküldésére”.³⁵

³⁰ ÁBTL 3.1.2. – M-30092, 61–66 (digitális oldalszám). „Varga János” fedőnevű informátor 1964. október 23-ai jelentése.

³¹ ÁBTL 3.1.2. – M-30092, 61–66 (digitális oldalszám). „Varga János” fedőnevű informátor 1964. október 23-ai jelentése.

³² ÁBTL 3.1.2. – M-30092, 67 (digitális oldalszám).

³³ ÁBTL 3.1.2. – M-30092, például 33–34, 85 (digitális oldalszámok).

³⁴ ÁBTL 3.1.2. – M-30092, 85 (digitális oldalszám). „Varga János” fedőnevű informátor 1965. március 19-ei jelentése.

³⁵ ÁBTL 3.1.2. – M-30092, 124 (digitális oldalszám). „Varga János” fedőnevű informátor 1966. április 6-ai jelentése.

Összegzés

A Kádár-rendszer hatvanas éveinek mindennapjaiba enged epizódszerű bepillantást Szabó Dezső holland kapcsolatainak felélesztése. Ennek felidézésére álljon itt az alábbi, 2022-ben megjelent interjúrészlet P. Tóthné Szakács Zita lelkipásztorral, amely Szabó Dezső jellemét is jól példázza:

Egyébként Szabó Dezső nagytiszteletű úrnak köszönhetően nem írom le a prédikációimat, hanem vázlatot készítek, és fejből prédikálok, mert ő elvette tőlem a prédikációmat, és azt mondta, hogy írjak egy vázlatot, s azzal menjek a szószékre, mert hiteltelen úgy prédikálni, ha valaki olvassa a prédikációját, vagy felmondja a betanult szöveget. S bár apám generációját úgy láttam prédikálni, hogy szóról-szóra mondták el leírt igehirdetéseiket, nekem Szabó Dezső bácsi mellett meg kellett tanulni vázlatból prédikálni. [...] Juhász Sándor alsónémedi esperes-lelkész szeretett volna maga mellé, de Szabó Sándor mezőföldi esperes megmondta, hogy „azt nem, a leány a mienk” – így kerültem Káloz-Csöszre. Ahol a már emlegetett Szabó Dezső kálozi lelkész egy fantasztikus lélek volt. Hollandiai tanulmányi idejéből voltak kapcsolatai, akikkel kiterjedt levelezést folytatott,³⁶ és az általa számontartott dunántúli lelkészcsaládoknak szükségük szerint kért segítséget, például télikabátot, teológiai irodalmat, gyerekruhát, gyógyszert, de ő magának soha semmit nem kért. Tőle hallottam, hogy nekünk csak az a dolgunk, hogy gondjukat viseljük azoknak, akiket Isten ránk bíz, mert Isten kirendeli azokat is, akik a mi gondunkat viselik. Ezt a mentalitást csöpögtette belém. A dunántúli lelkészek nagyon összetartók voltak, működő kiskörökkel, pedig akkor nem nézte az állam ezt jó szemmel.³⁷

A bevezetőben felvetett három kérdésre, ha nem is kimerítően, de kapunk válaszokat. Megállapítható, hogy Szabó Dezső identitásának része volt a hollandiai tapasztalat. Az 1960-as évek egyházjogi és egyházpolitikai környezete sajátosan határozta meg és tette lehetővé a holland kapcsolatok

³⁶ A levelek és fotók a család birtokában vannak. Szabó Dezső fia, ifj. Szabó Dezső és felesége, Erzsike, valamint veje, Pétervári Imre szíves közlése alapján.

³⁷ KUTASINÉ MOLNÁR Boglárka: „Az egyház az közösség, Krisztus teste, tehát több, mint ami látszik”, P. Tóthné Szakács Zita lelkipásztorral interjú 2022. január 28-án. <https://megvanirva.hu/az-egyhazi-az-kozosseg-krisztus-teste-tehat-tobb-mint-ami-latszik/> (Letöltés: 2023. november 13.)

újjáélesztését és Szabó Dezső akkori szolgálatát. Az eddig fellelt állambiztonsági levéltári iratok pedig megmutatják a korszak kettősségét és a lelkeszi szolgálat kockázatait, kihívásait. A kutatás iránya, további dokumentumok – levéltári és családi archívumból történő – feldolgozása révén a hivatalos egyházi kapcsolatok árnyékában meghúzódó olyan útkeresésre kapunk rálátást, amelynek a mai napig tart a hatása az érintett családok, valamint a holland és magyar gyülekezetek református identitásában.